

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
кафедра історії української літератури, теорії літератури і літературної творчості

**Специфіка творів І. Багряного. Протистояння особистості і тоталітаризму
у романах «Тигрлови» і «Сад Гетсиманський»**

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня «бакалавр»

студентки 4 курсу бакалаврату

освітньої програми

«Українська

мова і література та західноєвропейська мова»,

спеціальність – 035 Філологія

Анна Олександрівна Стрига

Науковий керівник:

к. філол. наук, доц. Михайло КОНОНЧУК

"Допущено до захисту"

протокол засідання

кафедри історії української літератури, теорії літератури

і літературної творчості

протокол № 11 від 9 травня 2024 року

завідувач кафедри _____

д. ф. н., проф. Оксана СЛІПУШКО

КИЇВ

2024

План:

Анотація.....	3
Вступ.....	5
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ РОМАНУ І. БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ».....	7
1.1 Літературознавча критика «Тигроловів» його та жанрово-тематична специфіка.....	7
1.2 Образи персонажів у творі.....	14
Розділ 2. ТЕОРЕТИЧНЕ ОХОПЛЕННЯ РОМАНУ І. БАГРЯНОГО «САД ГЕТСИМАНСЬКИЙ».....	17
2.1 Критика та жанрово-тематичні особливості «Саду Гетсиманського».....	17
2.2 Образна система персонажів роману.....	24
Розділ 3. ПРОТЕСТ ОСОБИСТОСТІ ПРОТИ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ У РОМАНАХ.....	28
3.1 Проблематика «Тигроловів» і образ Григорія Многогрішного як борця проти порушення людських прав.....	28
3.2 Конфлікт Андрія Чумака зі сталінським терором у романі «Сад Гетсиманський».....	35
Висновки.....	43
Список використаної літератури.....	45

Анотація. Роботу «Специфіка творів І. Багряного. Протистояння особистості і тоталітаризму у романах «Тигролови» і «Сад Гетсиманський» присвячено дослідженню романів І. Багряного через аспект протистояння людини і тоталітаризму у тогочасному режимі.

Аналіз творів письменника дозволяє визначити основні мовні та літературні особливості написання романів. Визначивши і проаналізувавши усі літературні прийоми, можна дійти до основної мотивації автора у їх створенні, окресливши певні висновки щодо існування вільної людини у нищівній тоталітарній системі.

Дане дослідження було проведено за допомогою провідних праць М. Балаклицького, В. М. Жулинського, Г. О. Королюка, М. Ткачука, Л. Михиди, О. Утриско, О. Шум, Т. Яценко, С. Павличка, О. Шугая, Г. Костюка, Л. Лазоновського, І. Романової, М. Сподарця, С. Степанівського, О. Шапошикової, та ін.

Ключові слова: теоретичний синтез, образний аналіз, контекстуальний аналіз, тоталітаризм, автобіографізм, протистояння.

Abstract. The work "The Specificity of I. Bahrianyj's Works. The Confrontation of the Individual and Totalitarianism in the Novels 'Tyhrolovy' and 'Sad Hetsymanskyj'" is devoted to the study of I. Bahrianyj's novels through the aspect of the confrontation between the individual and totalitarianism in the regime of that time.

The analysis of the writer's works allows us to determine the main linguistic and literary features of writing the novels. By identifying and analyzing all literary techniques, we can arrive at the author's main motivation in their creation, outlining certain conclusions regarding the existence of a free person in a destructive totalitarian system.

This research was conducted with the help of leading works by M. Balaklytskyi, V.M. Zhulynskyi, H.O. Koroliuk, M. Tkachuk, L. Mykhyda, O. Utrisko, O. Shum, T.

Yatsenko, S. Pavlychko, O. Shuhai, H. Kostiuk, L. Lazonovskyi, I. Romanova, M. Spodarets, S. Stepanivskyi, O. Shaposhnikova, and others.

Key words: theoretical synthesis, figurative analysis, contextual analysis, totalitarianism, autobiographism, confrontation.

Вступ

Актуальність дослідження. У сучасному літературознавстві все частіше приділяють увагу представникам української літератури першої половини двадцятого століття, про яких замовчувалося в історії української літератури з причин ідеології тогочасної влади. Творчість І. Багряного також не є винятком, адже на сьогодні вона мало досліджена літературознавцями. До аналізу його літературної спадщини зверталися М. Балаклицький [3], М. Жулинський [8], Г. Корольок [13], Л. Михида [19], М. Ткачук [31], О. Шугай [36], Т. Яценко [39], С. Павличко [21], Г. Костюк [14], Л. Лазоновський [15], І. Романова [24], М. Сподарець [28], С. Степанівський [30], О. Шапошникова [34] та інші науковці. У своїх дослідженнях вони торкалися питання аналізу романів «Тигролови» та «Сад Гетсиманський» з різних точок зору, концентруючись на обговоренні якогось певного аспекту твору, проте до цього часу так і не опублікували достатньо переконливого зрізу досліджень, який би міг систематизувати здобутки дослідників-представників різних епох і конкретизувати особливість творів і його досліджень. Виникає потреба з'ясувати роль творів І. Багряного у літературному процесі. Без жодних сумнівів проблематика і тематика питань, які зачіпав письменник, знайдуть своє відлуння в суспільстві двадцять першого століття. Саме тому наукове новаторство роботи полягає якраз у тому, що в ній було здійснено узагальнення та систематизацію результатів літературознавчих праць про романи «Тигролови» та «Сад Гетсиманський» І. Багряного, детально обговоривши при цьому досить важливий аспект протистояння особистості та тоталітаризму у романах.

Метою роботи є дослідження особливості романів І. Багряного «Тигролови» та «Сад Гетсиманський», взявши до уваги аспект протесту головних героїв проти порушення загальнолюдських прав.

Мета роботи являє собою виконання наступних завдань:

- здійснити розгляд літературознавчих праць, які були присвячені аналізу художніх творів;
- проаналізувати стан критичної рецепції романів І. Багряного;
- дослідити особливості темарію і проблематики романів;
- здійснити цитатний аналіз головних героїв романів «Тигролови» та «Сад Гетсиманський»;
- охарактеризувати романи з точки зору актуальності ключової проблеми творів: особистість проти тоталітарного режиму.

Об'єкт дослідження – романи І. Багряного «Тигролови» та «Сад Гетсиманський».

Предмет дослідження – особливості роману І. Багряного «Тигролови», протистояння особистості і тоталітаризму.

Джерелами роботи є праці таких науковців: М. Балаклицького [3], М. Жулинського [8], Г. Королюка [13], Л. Михиди [19], М. Ткачука [31], О. Шугая [36], Т. Яценко [39], С. Павличка [21], Г. Костюка [14], Л. Лазоновського [15], І. Романової [24], М. Сподарця [28], С. Степанівського [30], О. Шапошникової [34] та ін.

Основні методи дослідження:

- 1) теоретичний синтез (узагальнення відомостей про теперішній стан вивчення творів І. Багряного «Тигролови» та «Сад Гетсиманський»);
- 2) образний аналіз (детальна характеристика персонажів творів);
- 3) контекстуальний аналіз художніх текстів (детальний аналіз подій, поданих у творах, за допомогою цитат).

Структура роботи. Робота складається із анотації, вступу, трьох розділів, висновку, списку використаної літератури, який налічує 40 позицій. Повний обсяг курсової роботи налічує 49 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ РОМАНУ І. БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ».

1.1 Літературознавча критика «Тигроловів» його та жанрово-тематична специфіка

Творчість Івана Багряного відрізняється багатством сюжетів, образів та жанрів. Її у своїх працях досліджували такі літературознавці, як М. Балаклицький [3], О. Корольок [13], М. Ткачук [31], О. Шум [38].

«Тигролови» у працях науковців постає як самобутнє явище української літератури. Наприклад науковець М. Балаклицький вважає, що у творах Багряного можна прослідкувати опозицію щодо цивілізації, і конкретно у «Тигроловах» головний герой знаходить порятунок, увійшовши в гармонію з природою [3, с. 4]. А В. Дмитренко у своїй праці говорить про те, що письменник у своїх творах моделює майбутнє на противагу реальності [6, с. 320].

Якщо говорити про літературознавицю О. Ковальчук, то вона безумовно захоплюється романом «Тигролови», як справжнім представником жанру пригодницької літератури, наголошуючи на динамічності розвитку подій та чітким описом поведінки героїв через цитатну характеристику, називаючи Багряного «великим ерудитом, патріотом-романтиком, тонким етнопсихологом» [12, с. 37 - 38].

Дослідниця Т. Яценко вивчала морально-етичний аспект роману, обґрунтовуючи у своїй праці тезу, що родина у творі зображена як сміливі люди, які борються за визволення свого нескореного народу [39, с. 34]. А також

сконцентрувала увагу на тому, що у «Тигроловах» чітко виражена автобіографічність, яка узагальнюється художньо [40, с. 30].

Дослідниця Л. Михида констатує на автобіографічній домінанті більш точно, розповідаючи у своїй роботі про те, що І. Багрянний перебував на Далекому Сході, перед цим будучи засланим, якому було заборонено жити в Україні декілька років, а потім ставши працівником концентраційного табору Байкало-Амурської магістралі, де автор «Тигроловів» будував залізницю [19, с. 328].

На ідейній спрямованості твору зробив акцент науковець І. Рада, який говорив, що за любов до Батьківщини тогочасні українці отримували білет у концтабір, а ті, хто їх туди запроторював - погони та звання [23, с. 26].

У публікації В. Святовець автор веде мову про те, що невелика кількість читачів звертає увагу на художні деталі, які підібрані І. Багрянним у своєму культовому романі дуже вдало, і набувають у тексті символічності та виконують функцію творення сюжету [27, с. 45].

М. Жулинський у своїй праці зазначає, що на його думку, головним для письменника у романі постає завдання насадити читачу ідею залишатися Людиною до кінця і за будь-яких обставин. Я повністю погоджуюся із цим твердженням, адже Багрянний і сам жив згідно за цим правилом [9, с. 642].

У своїй роботі «Художній наратив прозових текстів І. Багряного» М. Ткачук писав проте, що людина може виявити свою сутність тоді, коли бореться проти зла, долаючи труднощі та складні ситуації, і це, на його думку, надає «Тигроловам» оптимізму в ідейному спрямуванні [31, с. 366]. Дослідник також наголошує на поширенні фольклорної домінанти: «використання прислів'їв, приказок, народних дум, пісенної образності [31, с. 373].

Н. Королук у своєму дослідженні зосереджується на творчій майстерності письменника, вважаючи ідеєю «утвердження думки про неминучість перемоги добра й правди навіть у тому світі, де носіїв цих високих ідеалів позбавляють

права на існування. Фізична смерть для таких людей – це не поразка, вони стають переможцями духовно» [13, с. 25- 26].

Видатна науковиця О. Утриско у своїй роботі порівнює «Тигролови» з романом Ю. Липи «Козаки в Московії», прирівнюючи Григорія Многогрішного до козака у Московії, який знайшов «український рай, взяв його в своє серце і поніс у Манчжурію» [32, с. 128].

Досить цікавим об'єктом обговорення є стаття О. Шума, яка вийшла друком у 2014 році під назвою «Збереження символічності назви роману І. Багряного «Тигролови» у іншомовних перекладах». У статті науковець наголосив на тому, що Багрянний, який змінив назву роману із «Тигролови» на «Звіролови», тим самим поглибив ідейну наповненість свого твору, адже звіроловами у той час були люди влади, які влаштовували пошуки на політв'язнів, які тікали із концентраційних таборів, проводячи над ними жакливі катування та вбиваючи на очах у інших, аби це було для них попередженням [38, с. 251].

Дослідниця І. Романова у своїй праці «Романи І. Багряного "Скелька" та "Тигролови" в контексті ідейних тенденцій української літератури першої половини ХХ ст.» подала читачам описання проблеми протистояння героя із системою, наводячи образ дракона: «з одного боку, він є символом фізичного обмеження людини в тоталітарному світі; з другого – це знак внутрішньої розбалансованості, втрати своєї самості, неспроможності змагатися з оточенням» [26, с. 193]. Але дослідниця стверджує, що попри все Григорій Многогрішний не ламається під загарбницькою колоніальною владою, що, на її думку, характерне для українського народу як показник ментальності [26, с. 193].

Схожу думку можна зустріти і у праці О. Шапошникової, яка веде полеміку про тему героїзму Многогрішного, подаючи його характеристику як маргінала, який не боїться сміливо заявити про власні погляди, при цьому не маючи страху буди відчуженим [34, с. 206].

Проаналізувавши безліч праць вітчизняних критиків, можна заявити про те, що твір користується популярністю серед поціновувачів культової української літератури. Усі вищезазначені дослідники дають роману позитивну оцінку і на пряму виражають своє захоплення як самим автором, так і його літературним доробком.

Безліч дослідників твору І. Багряного «Тигролови» у своїх роботах роблять акцент на пригодницькому принципі твору. Саме тому варто звернути увагу на ознаки, які підтверджують цю тезу.

Перша ознака пригодницького роману – це полярність образної системи, яку можна прослідкувати під час протиставлення двох груп персонажів: позитивні (Григорій Многогрішний) і негативні (Медвин та його прибічники).

Наступна ознака – характерні часово-просторові зв'язки. Твір І. Багряного відрізняється від традиційного пригодницького роману, так як письменник пише про тогочасну сучасність, не використовуючи згадування подій минулого чи вигадання подій із майбутнього. Час, у свою чергу, зображено послідовно.

Характерним для пригодницької літератури є подорож, яка у романі постає в основі сюжету. Уже на початку твору з'являється образ потяга, який виступає ознакою довгої подорожі, яка, на жаль, була примусовою для головного героя.

Барвистість описів, що постає перед читачем у творі являє собою ще одну характерну рису для пригодницького роману. До прикладу можна привести опис полювання: «Мисливець стрибав незграбно за ним, намагаючись притоптати, привалити його травою. Звірок добіг і гулькнув у дупло велетенської колоди. Сховався. Сидів там мовчки. Мисливець почав люто бити босою ногою в колоду» [2, с. 41]. Пейзаж у наведеній цитаті виконує роль декорації, а акцент зроблений на швидкому перебігу подій.

Стислість мови в описі емоцій та почуттів героїв роману також свідчить про жанрове наповнення роману. І. Багрянний переважно зображує психологічний стан персонажів через наповненість діалогів, де і відображається увесь

емоційний спектр: «Майор спідлоба позирає на компанію, але на нього вже ніхто не зважає, так ніби його й нема. Він кладе газету на стіл і дивиться у вікно... — Хлопці! А бачили сьогодні БАМЛАГ?.. — урвавши сміх і стрільнувши на майора оком, запитує котрийсь значуще. — Бачили... — озивається один з гуляйпільців понуро і мов з бочки: — Нав-віть бували, то пак, присутствовали на параді сьогодні... Хто то викинув подушку? Ото буде хлопцям тепло спати! — Чорт візьми, а хтось викинув грамофонну плиту. Навіщо вона, і кому вона знадобиться?.. — А чого ж, мо', й знадобиться, якщо там, той... — далі шепіт, павза. І раптом вибух сміху» [2, с. 30].

Повчальний зміст – це фінальна риса пригодницького у романі «Тигролови». Адже після прочитання читач може зробити висновок, який був зазначений у фінальній цитаті твору: «Але — сміливі завжди мають щастя» [2, с. 232]. Саме ця репліка висловлює головну ідею твору – наважитися і ризикнути заради омріяного Ельдорадо.

Отже, усі вищенаведені тези, дотримані автором, підтверджують приналежність роману «Тигролови» І. Багряного до відрізка пригодницької літератури.

Якщо говорити про темарій роману, то варто акцентувати увагу на тому, що твір І. Багряного виступає палітрою різного тематичного наповнення: патріотизм, кохання, втеча і переслідування, сміливість як основа щастя. Саме тому пропоную перейти до виокремлення декількох основних тем, аби повніше зрозуміти суть твору.

Наскрізною темою твору є тема суму за рідною землею. Коли Григорій Многогрішний спросоння почув пісню «Ой летять, летять три соколи через сад...» [2, с. 50], вона нагадала йому його батьківщину та рідну оселю. Саме ця пісня надала поданому епізоду чіткості і експресивності, описуючи увесь жаль і смуток, який відчував головний герой далеко від дому.

У «Тигроловах» можна явно прослідкувати тему закоханості між головними героями – Григорієм та Наталкою. Це можна простежити у наведеній цитаті:

«— О, я тебе розбудила... Відхилилась від стіни і стала, обсмикуючи блузку на грудях. Так, ніби байдуже, але помітно зашарілась і, щоб відвести очі, спитала: — Ну, як, козаче? Григорій посміхнувся: — Гарна... Дівчина насупилась, набурмосилась і від того ще покращала. Яка вона хороша! Такої він, далєбі, ще не бачив. Якесь дивне поєднання надзвичайної дівочої краси і суворості. Гнучка, як пантера, і така ж метка, мабуть, а строга, як царівна. Він дивився на дівчину і почував себе ніяково, як школяр. Їй найбільше вісімнадцять років, а таке сердите» [2, с. 55-56]. Епізод знайомства двох майбутніх закоханих уже свідчить про те, що обидва мали симпатію із самого початку, що в подальшому породило віддане та відчайдушне кохання.

Виходячи із назви роману, можна прийти до висновку, що тема полювання виступає центральною у творі. Тут можемо спостерігати як яскраві описи природи, якими повністю просякнутий твір: «Заким дійшли, ще раз ночували на стежці, але вже біля води, у вершині річки Мухень. Власне, ніякої річки там і не було, ще так лишень, річечка чи джерело. Але мальовниче. Падала та річечка стрімким водоспадом серед надзвичайних у своїй первісній красі урвищ і шуміла-шуміла. Їх, таких водоспадів, безліч по нетрях» [2, с. 109], так і детальні описи мисливського процесу: «— Заряджай! Стріляти по п'ять разів лише. Права оленьча голова — Наталчина. Потім — Грицева і так за порядком. — Стріляємо всі разом чи по черзі? — поцікавився Гриць. — По черзі. Перша Наталка. Та не хапайтеся, вражої мами... Не псуйте куль. — Авжеж, — вставила Наталка в тон. — Заб'ємо кедрину — кандьор буде. Починаю!.. — і глянувши скося на Григорія, що пильно націлювся з бінокля по мішені, раз по раз вистрілила п'ять разів. Швидко» [2, с. 76].

Слід зазначити, що у романі яскраво відображена тема побутового життя тогочасних українців. І. Багрянний дозволяє читачам зануритися у атмосферу української хатини сім'ї Сірків, описуючи кожен її куточок, зсередини і ззовні, використовуючи теплі та знайомі серцю образи: «Справжні королівські рушники на покутті! Різьблений мисник. Піч помальовано квітами, межи

квітами — два голуби цілуються. Чи два соколи... Два соколи! [2, с. 55], «Кругом хати снують бджоли, бо кругом хати квіти. Всюди квіти, на землі і вгорі. І всюди є діло для робочих, золотих працівничок, для цих сонячних комах. І над річкою он цвітуть черемхи, видивляються в бистру воду, слухають, як бігає вона по камінцях» [2, с. 63]. На противагу цьому Григорій у розмові із Сірчихою зазначає, що всередині хата їхня вибілена і розмальована «по-нашому», а ззовні має сибірський вигляд [2, с. 67]. Це ще раз підтверджує те, що українці, яким довелося тікати із Батьківщини до тайги, все одно вели своє господарство, дотримуючись українських звичаїв і традицій.

Доцільно було би зазначити тему смерті та ризику, без якої не існувало би «Тигроловів». У всьому творі, зокрема на початку роману, добре описано рівень відважності головного героя перед обставинами, саме тому він стрибає у нікуди, стрибає із поїзда на зустріч новому життю. Це був, безперечно, його свідомий вибір, адже сміливі люди сміливі у своєму духові та вчинках, які зважуються на ризик взяти важіль правління своїм життям і скерувати жахливий розвиток подій у інше русло. Адже ніхто не знає, що знаходиться по той бік страху, поки не побачить на власні очі. Інші арештанти, дізнавшись про шокуючу звістку, схиляють свої голови: «Люди стояли понуро, схиливши голови. Мовчали. Але в кожного тіпалося серце. Не від страху, ні, від буйної радості. Від злобної радості та й від гордості за того “диявола”, за того сміливця. Вони знали, як і де він стрибнув. Далеко звідси. Викинувся вночі зі скаженого поїзда», при цьому погоджуючись: «Ліпше вмирати біжучи, ніж жити гниючи»[2, с. 12].

Варто звернутися до теми еміграції, яка порушена у творі частково, але одночасно на ній побудоване все ідейне спрямування «Тигроловів». Багато українців добровільно, з громадянської позиції, чи вимушено, через політичні переслідування, переселялися на чужину. Таке трапилося і з Сірками, яким довелося емігрувати через економічну ситуацію. Якщо говорити про Григорія та Наталку, то вони покидають рідну землю через переслідування чоловіка. Не

дивлячись на те, що у творі не подана конкретна причина погоні за Многогрішним, але очевидним залишається той факт, що таке у ті часи траплялося із людьми, які були невігідні для тоталітарного режиму. Ба більше, сам автор роману писав про політичних емігрантів не з чуток, з власного досвіду знаючи всі тогочасні реалії.

Підсумовуючи, багата тематика «Тигроловів» розкривається письменником через використання конкретних образів та розлогіх описів, що допомагають нам зрозуміти всю майстерність автора.

1.2 Образи персонажів у творі.

Повністю проаналізувавши головні теоретичні аспекти, можна перейти до аналізу персонажів твору, за допомогою подання цитатної характеристики та аналізу у контексті твору.

Із образом Григорія Многогрішного можна детально ознайомитися у другому розділі курсової роботи, тому наразі перейдемо до аналізу інших не менш цікавих персонажів.

Персонажів будемо аналізувати за допомогою декількох прийомів: авторська характеристика, інохарактеристика (за словами інших героїв твору), характеристика через дії та вчинки та самохарактеристика (власна думка персонажа про себе).

Образ майора НКВС Медвина. Сам автор характеризував його так: «...Чорнобривий, з м'ясистим носом, віком понад тридцять літ...» [2, с. 27], «...смокче бордо і читає-смокче “Правду”, студіює промову вождя...» [2, с. 27], «Майор виглядає, як саме втілення могутності, сили і гонору своєї пролетарської держави. В цілім експресі не тримається ніхто так гідно, так незалежно і гордовито, ба навіть трохи презирливо, з таємничою міною і незрівнянним почуттям вищості...» [2, с. 27-28], «Він дисциплінований і точний, і не схильний вдаватись у дрібниці» [2, с. 28]. Медвин у очах автора постає як жахливий виродок тоталітарної системи, втілення всесвітнього зла і

всього найпідлішого і найганебнішого у людині. Але у подальшому розкривається той факт, що за вдоволенням від катування людей стоїть боягузтво і моральна слабкість майора. Чоловік ненавидів Многогрішного, але на протипагу цьому боявся його: «Він йому виламував ребра в скаженій люті. Він йому повивертав суглоби... Він уже домагався не зізнань, ні він добивався, щоб той чорт хоч заскавчав і почав ридати та благати його, як то роблять всі... Авжеж! Дивиться виряченими очима – і тільки» [2, с. 34]. Таке ставлення до в'язня описує Медвина як психічно нестабільну людину із комплексом бога, якій була дана можливість розпоряджатися життями людей, як йому заманеться. Він цим уміло користувався, «перегинаючи палку». А після цього «наливав коньяк тремтячою рукою і жлоктав» [2, с. 35], відчуваючи страх, що хтось дізнається про його звірське поводження із арештантами.

Образ Дениса Сірка. І. Багрянний подає читачам такий його опис: ««Не дід, а вусатий дідуган, дебелий, високий, червоновидий, волохаті груди випинаються з білої пазухи. На ногах ічаги, на голові пропотілий кашкет, ватяні штани на нім, дарма що така спека, при боці мисливський ніж, а коло сідла в переднього коня приторочена гвинтівка» [2, с. 72]. Із контексту роману також можна зрозуміти те, що він був досить стриманий у своїх почуттях, більше виражаючи їх не через слова, а через піклування про свою родину, адже він завжди готовий прийти їм на допомогу та розумів ближніх із півслова.

Образ Сірчихи. Її можна надати характеристику, використавши цитату Григорія Многогрішного, який міркував про неї таким чином: «Її понад п'ятдесят років, а вона виглядає ще молодо й бадьоро. І голос у неї такий, як у дочки, тільки не такий гострий, якийсь тепліший, ближчий. Такий, як у всіх матерів там, за двадцять тисяч кілометрів звідси» [2, с. 66]. Виходячи із контексту цієї репліки, можна зрозуміти те, що характеристика Сірчихи виступає перед читачем як ідеалізований образ матері, у якому письменник втілює все найтепліше і найрідніше. Вона ставилася із турботою не лише до своїх дітей, а і до Григорія. Про це зізналася Многогрішному Наталка: «—

Знаєш, що батько сказали? Сказали, що відколи ти в цій хаті — вони відповідають за тебе... як за сина, от» [2, с. 57].

Гриць Сірко. Про нього у творі говориться наступним чином: «...високий, як батько, дебелий красень. Молодий – років 25. На ньому військовий, старенький френч. На ногах ічаги, на голові набакир кепка, а з-неї буйний чуб кучерявиться. При боці – ніж, а за плечем новенький дробовик» [2, с. 72]. Через дії та вчинки головного героя можна прослідкувати те, що він смілива людина, але водночас доволі стримана, ставився до батьків та сестри дуже поважно, а до прибулого у їхній будинок Григорія відносився як до найліпшого друга, розповідаючи йому про все, що той у нього запитував: «Григорій про все розпитував, а Грицько охоче розповідав, виказуючи величезну, своєрідну обізнаність мисливця-натураліста в усіх питаннях» [2, с. 88].

Наталка Сірко. Образ дівчини можна чітко виокремити із її цитатної характеристики від утікача Многогрішного: «Якесь дивне поєднання надзвичайної дівочої краси і суворості. Гнучка, як пантера, і така ж метка, мабуть, а строга, як царівна» [2, с. 65]. «Вона навіть не розуміла, яка вона чарівна, безперечно не розуміла. А от така, як ота рослина дивна, що ти її торкнеш рукою, а вона аж повернеться і напустить тонюсіньких колючок у руку. І це дівчина-звіроловка, переможниця страхіть усяких!» [2, с. 65]. Вона відчайдушна, впевнена у собі та відважна людина, чим і зачепила головного героя. Наталка чітко стоїть на своєму і повністю впевнена у своїх переконаннях та вчинках. Вона віддана як у своїй справі, так і у коханні, що читачам можна простежити у її рішучій позиції втекти з коханим від переслідувань, покинувши батьків.

Отже, провівши ґрунтовний аналіз образів головних героїв твору, можна зробити висновок, що І. Багрянний увів у роман детальну характеристику своїх персонажів, використовуючи безліч художніх засобів, які допомагають читачам провести психологічний аналіз кожного героя і зробити висновок про його характер, стиль життя та особисті переконання.

РОЗДІЛ 2.

ТЕОРЕТИЧНЕ ОХОПЛЕННЯ РОМАНУ І. БАГРЯНОГО «САД ГЕТСИМАНСЬКИЙ»

2.1 Критика та жанрово-тематичні особливості «Саду Гетсиманського»

Серед безлічі наукових праць, які досліджували роман Івана Багряного «Сад Гетсиманський», відзначаються своєю унікальною ідейністю роботи М. Жулинського, В. Дмитренко, О. Головій, О. Шапошникової, М. Сподарця, М. Балаклицького, І. Романової. У власних доробках науковці торкалися різноманітних аспектів творчості Івана Багряного, до того ж й ідеологічного її аспекту.

Іван Багряний вносив у національну літературу велике значення вважаючи, що вона спроможна визначати не тільки напрямок розвитку культури, а й підняти власний народ до світового рівня: «Великі твори літератури надають людям і народам право бути висловленими, бути не німими...» [10, с. 230].

Власне, своєрідний погляд на літературу як на важіль впливу зумовлює чітку ідеологізовану позицію автора у творах, яка є альтернативною до радянської. Н. Ваховська вважає, що ідеологія – це складова кожного художнього твору, бо дійсність, яка у ньому описана, може містити різні елементи ідеологій, які у свою чергу будуть наповнювати його світогляд. У романі «Сад Гетсиманський» репрезентована радянська ідеологія, на протиположності якій синтезує антирадянська.

У романі «Сад Гетсиманський» письменник подав наповнену теку різних людей, яких умовно поділяють на два табори. В'язні та тюремники являють собою дві опозиційні групи, та хоча цей поділ досить умовний, але він визначається своєю лояльністю до системи, що засуджується у творі та ступенем вираження цієї лояльності. Власне кажучи, тюремники репрезентують у романі домінуючу ідеологічну лінію тоталітарної системи, за заперечення якій ув'язнюють більшість товаришів-поневолеваних головного персонажа Андрія Чумака.

Іван Багряний описує працівників НКВС як надто самовпевнених у своїх ідеях людей, які глибоко переконані у їхній правильності, зверхніх до ув'язнених та здатних до надмірної жорстокості. Автор обумовив для них власне ідеологічне підґрунтя, що характеризувало світосприйняття катівників, сприйняття ними в'язнів як дисидентів, які не дозволяють зрушити суспільство у справжньому і єдиноправильному напрямку, що визначила для нього партія.

У романі на вищевказані переконання проводиться ідеологічна паралель лінії автора, що виражалась у різноманітних художніх засобах, зокрема у способах зображення тих самих тюремників: «НКВД не могло стерпіти такого поругання й глузу над своєю всесильністю, що хтось не дається розібрати себе на гвинтики й обернути в «дірку від бублика». Як це так! «Людішка» не хоче бути «людішкою»? Чи це не найбільша контрреволюція» [1, с. 373]. Отже, у романі зображується, як ідеологія виконує свою головну функцію – проникає у голови індивіда, та створює там власний світ, виправдовуючи жорстокі дії благими намірами та благородними ідеями.

«Сад Гетсиманський» - це у першу чергу оспівування людської самотності на межі свого існування, та паралельно категоричне засудження сталінського режиму, що руйнував життя мільйонів людей.

Твір описує драматичну долю сім'ї Якова Чумака, та його наймолодшого сина Андрія зокрема. Прізвища персонажів, що автор увів у роман, невігадані. Багряний, зі своїх власних слів, зберіг їх для того, щоб майбутні покоління знали своїх ворогів, а жертви, замордовані тогочасною владою не залишилися забутими.

Ідею твору читачеві вдається простежити через розмови катів та їхніх жертв. Слідчі відстоюють імперську модель мислення, у якій життя однієї людини не дорівнює нічому. Людиною більше, людиною менше – це не має для них суттєвого значення. А от головний герой, напротивагу ворогові, витримує будь-

які катування, бо відчуває надію існування за ним світу, де людське начало вічне, а суворий політичний режим – лише тимчасове безглуздя.

В ідейно-художній структурі будь-якого доробку не мало важливою є позиція автора. Проблеми, які порушуються у творах втілюють у собі певні переконання, ідейні чи естетичні, власне уявлення автора про протагоніста чи антагоніста, та безпосередньої його причетності до порушеної у романі проблематики. У головних героях Івана Багряного так багато присутнього від самого автора, а в ідеї будь-якого роману сама ідея його життя.

Постать І. Багряного можна назвати однією із найдраматичніших в українській літературі ХХ століття. Третя еміграційна хвиля змусила письменника вдатися до відчайдушного кроку – позбавити себе Батьківщини.

У романі “Сад Гетсиманський” автор висловився так: “Людина – це найвеличніша з усіх істот. Людина – найнещасніша з усіх істот. Людина – найпідліша з усіх істот. Як тяжко з цих трьох рубрик вибрати першу для доведення прикладом” [1, с.247]. Задля доведення правдивості першої тези, І. Багряний запроторює людину у безжальну тоталітарну систему.

Зі сторінок “Саду Гетсиманського” постає жахливий радянський карцер. Отже, навіть уява автора була тут зайвою, оскільки вона відступала перед тюремними тортурами, у яких людину насильно перетворювали у зручну покірну одиницю тоталітарного суспільства. Саме тому у романі І. Багряний надає розлогу характеристику описам побуту арештантів, допитам підозрюваних та їхнім покаранням.

Варто зазначити, що протиставляючи біографію автора та його героя, можна помітити схожості у їхніх долях. Це є причиною того, чому письменник автоматично обирає переходити на більше мемуарний, і навіть частково документальний стиль написання роману. Його називають гімном гідності людини, що потрапила у типову ситуацію будь-якого тогочасного свідомого

громадянина своєї Батьківщини, та опинилася на межі між існуванням та смертю.

Саму ідею твору можна простежити у концепції світогляду автора, який висвітлює її через розмови катів зі своїми жертвами. Слідчі у романі стоять на стороні бачення, яке не дає сприймати людину як щось більш серйозне, ніж просто істоту, вважаючи, що людей буде вистачати не дивлячись на те, скількох вони уже позбавили життя. Головний герой, як і сам Іван Багряний не має наміру приносити когось у жертву заради якоїсь колективної ідеї. Навпаки, Андрій Чумак живе тим, у що він вірить, притримується думки, що він попри все не має втратити у собі людину: «Ліпше умерти раз, умерти гордо, з незламаною душею, аніж повзати на колінах і вмерти двічі – морально і фізично» [1, с.244]. Тотожну думку втілює І. Багряний в героєві роману «Тигролови» Григорію Многогрішному: «Ліпше вмирати біжучи, ніж жити гниючи!» [2, с. 14]. Отже, згідно з переконаннями письменника, людину подолати неможливо, якщо вона сповідує високі моральні принципи, відстоюючи ідеали цілої нації.

Роман «Сад Гетсиманський» має чітке національно-політичне висвітлення. Рушійними мотивами у ньому виступають патріотизм і єдність української нації, що пов'язані між собою нерозривно, адже любов до Батьківщини в українцеві розпочинається із найперших років його життя. Одночасно письменник робить акцент на актуальній для українського народу проблематиці – проблемі зради. Для цього він вписує у художню канву твору безліч біблійних епізодів, які були прочитані отцем Яковом у хаті Чумаків про Гетсиманський сад, про зрадженого Ісуса, про Петра-відступника, який обрав шлях зречення від свого Вчителя, про братовбивство Каїна. І, власне, уся головна інтригуюча частина роману побудована на мотиві пошуку зрадника.

І. Багряний міг побачити у людині дещо настільки чисте та невинне, що вдався до висвітлення її Божеського начала та Божеської величі. Саме з цієї причини він прагнув утвердити Божу справедливість. Він поєднав відвертий ліризм

разом з невдаваною епічністю, романтичне відчуття навколишнього світу, поєднане з реалістичними початками. Леде відчутна іронія у творі виступала на протигагу витравному сарказму, поєднуючи у цьому всьому елементи експресіонізму, та використовуючи відповідні мовні вирази. Заслуговує уваги символізм образу саду Гетсиманського, в якому Ісус проводив молитву перед стратою, і де відбулася зрада Юдою Христоса фальшивим поцілунком. Він постає у творі відправною точкою між добром і злом у винятково складному становищі України 30-х років ХХ століття.

Письменник неодноразово проводить своєрідний дискурс до частини у Біблії про сад Гетсиманський, де встановлює порівняльні зв'язки з реальною дійсністю. У радянській системі будь-яка чесна особистість зрештою умовно могла опинитися у саді Гетсиманському, і з нього були два виходи: шлях, який обрав Ісуса, що означав порятунок душі у поєднанні із фізичними стражданнями, і шлях Юди, що обумовлював собою порятунок для тіла у поєднанні із суцільним занепаданням душі. І поки людина мала зробити свій вибір, підла радянська система перманентно вдавалась до намагань скинути людину у прірву шляху відступника.

Працівник НКВД Сафигін, вперше зустрівши ув'язненого Андрія, попередив, що від його дій залежить, «загинути подурному, ні за цапову душу, чи видряпатися й повернутися до життя» [1, с. 47]. «Повернутися до життя» означало не витримати тілесних ушкоджень, прийняти занепад власної душі, зізнатися у всіх злочиннях, що йому нав'язали партійники, покаятися і бути пробаченим, але тим самим видаючи всіх. Подібний спосіб порятунку Андрій не сприйняв серйозно – він не збирався йти ні на які компроміси із загарбницькою владою, адже сам бачив, як окупанти самі руйнують Україну.

Коли ув'язненого головного героя везли містом, він засмучено споглядав його картини: «Місто жебрак... Жодних нових будівель. Навпаки, багатьох старих будівель бракувало. Бракувало ажурних кованих огорож навколо церков і колишніх панських будівель, бракувало великих вітрин суцільного бемського

скла, бракувало золочених та сріблених вивісок біля аптек та крамниць» [1, с. 54]. Єдиним, що видавало незначні зміни, став червоний колір, яким «було вифарблено геть всі будівлі в центрі міста і навіть муровані огорожі... Хтось у цьому місті напевно збожеволів, дістав бзіка на кольоровому ґрунті» [1, с. 54 – 55].

Своїм романом митець віддав шану всім поневоленим українцям за нібито ворожі слова та вчинки проти партії, до яких вони зовсім не були причетні. Науковці наголошують на тому, що «Сад Гетсиманський» це підтвердження боротьби проти багаторічного ворога нашого народу і свідчення про його нелюдську мораль.

І. Багряний зберіг правдивість власної сповіді, та наповнюючи її публіцистичними відступами, створив своєрідне полотно, яке репрезентувало трагедію української нації за доби більшовицького терору. І тому цілком доречно зазначають науковці-дослідники поданого роману, що «Сад Гетсиманський» Багряного варто обмірковувати одночасно у площині естетичній та історіософській.

Недарма письменник починає роман моментом, в якому показується уся особливість українського національного існування: «Швидко біжать поїзди степами, швидко плывуть кораблі морями, ще швидше летять літаки попід небесами, та найшвидше летить материне серце. Через гори високії, через води глибокі, через краї чужі несходимі мчить воно ластівкою, за синами, шукаючи, їх виглядаючи, та й повертається назад змучене – нема. Краї несходимі, міста незчислимі, гори непроглядні, чужина чужа, непривітна – не знайти там матері синів своїх. Марно кидається бідне материнське серце. Нема. А вони, сини, чи живі, а чи, може, їх і немає, – ані вісток не подають, ані самі не прибувають, ані поїздами, ані кораблями, ані тими літаками» [1, с. 21].

У художню складову роману письменник цілком природньо поміщає публіцистичні роздуми, які уможливлюють характеристику жорстокої системи,

що спрямована на нищення української національної ідентичності, та розчарування головного героя у деяких співвітчизниках, що добровільно надавали себе у використання партією, у одному із епізодів він звернув увагу на начальника поліції: «Це ж він свою історичну, безсмертну «хахляцьку» вайлуватість і розвезеність так геніально замаскував у велич, у маєстатичність держави, що її він репрезентує, в монументальність її «залізної охорони», у велич самого залізного наркома – свого шефа й повелителя» [1, с. 63]. Або ж жінка – товариш Нечаєва, працівниця «фабрики-кухні» чий опис автор вніс у твір з невимушеною іронією та сарказмом: «Вона промчала, як фурія, коридором мимо – сухорлява, рудогрива, ні, вогненногрива й досить молода, й досить гарна, в військовій блузці, з портупесєю через плече й через опуклий бюст. Промчавши, вона крутнула, обернулася на обцасах, мовби на всім галопі осаджена гаряча кобилиця... В густо нафарбованих губах вона тримала димлячу цигарку, жувала її, як зумбело, а великими очима дивилася на свою власність, ніби оцінюючи її. В тих очах світилась велика цікавість: цікавість жінки а чи суто фахова цікавість енкаведистки – хтозна. Андрієві ті цікаві очі, підведені великими підозрілими синцями, на блідому обличчі, обрамленому вогненным кольором волосся, видалися очима розпутної, владоїмущої жінки» [1, с. 72].

У завершенні роману Іван Багряний подає читачеві оптимістичний фінал: «Багато доріг пройшли вони, з багатьох рік пили вони, багато могил полишали вони, багатьох друзів розгубили вони в землі й по божевільнях, і багато ще їм іти, багато ще їм проб приготувала доля. Але всі дороги сходимі й всі могили зчислимі, і кожна ніч – навіть полярна ніч! – кінчається ранком... І вони йдуть... Зціпивши зуби, вони йтимуть через ніч злоби й зненависти, не здаючись доти, доки її не перейдуть» [1, с. 528].

Отже, І. Багряний у власному творі з одного боку викрив усю суть більшовицького режиму, що не мав нічого спільного зі здоровим глуздом, а з другого – описав та відтворив на прикладі головного героя тернистий шлях

українців. Андрій Чумак виступає у творі як нескорений репрезентант національного духу, який відчув на собі усі випробування тогочасного пагубного режиму. Своєю надстійкістю Андрій Чумак зміг довести, що український дух та жага до волі у поєднанні з власною гідністю не можуть бути скорені ніякою руйнівною силою.

2.2 Образна система персонажів роману

«Сад Гетсиманський» – це, передусім, роман, у якому усе, що відбувається, стосується головного героя, і, по суті, обертається навколо нього. Протягом цілісного розвитку подій перед читачем розкривається ідея нищівної російської імперії, що можна простежити у описах радянської тюрми. Ці описи допомагають більш чітко охопити увесь жанровий та тематичний контекст та зрозуміти причини, які змушують героїв поводитися так, чи інакше, або ж чинники, які впливають на творення їхнього характеру. Саме з цієї причини, заглибившись у поневолене життя самих ув'язнених і їхніх наглядачів безпосередньо прослідковуємо панорамність роману.

Серед працівників домінуючої ідеології є слідчі Андрія Чумака. Однак їхні образи відзначаються багатогранністю в трактуванні подій, не надаючи чіткої одновекторної інтерпретації, а відкриваючи можливості для різних поглядів на обставини справи.

У романі "Сад Гетсиманський" І. Багряний зображує, як слідчі НКВС вдаються до незаконних методів, застосовуючи насильство під час допитів, що є відвертим порушенням закону. Однак автор підкреслює, що в радянській тоталітарній системі закон не становить справжньої цінності на відміну від панівної комуністичної ідеології. Тому всі спроби головного героя Андрія Чумака апелювати до закону, вимагаючи проведення чесного неупередженого розслідування і надання йому матеріалів справи, виявляються цілком безрезультатними. Свавільна злочинна діяльність органів НКВС завдає колосальної шкоди радянському суспільству, дискредитує не лише

правоохоронну систему, але й підриваючи довіру до самої радянської держави: «Плював я на твою за...ну конституцію! Хе! “Конституція”!» – безхитрісно вигукує слідчий Гордий [1, с. 478].

У творі Багряний висвітлює ідеологічні підвалини, що формують світогляд катів та їхнє сприйняття в'язнів як ворогів революції, дисидентів. Вони вважають, що "вороги народу" заважають рухатися визначеним партією курсом, і лише "органи" здатні очистити країну від них. Однак, зображуючи радянську дійсність, письменник руйнує політичні міфи й розкриває її справжню сутність. Він називає рушійними силами діяльності катів є жага до влади, кар'єризм та всеохопний страх. Саме ці чинники живили нетерпимість до будь-якого непокірливого вияву: «НКВД не могло стерпіти такого поругання й глузу над своєю всесильністю, що хтось не дається розібрати себе на гвинтики й обернути в «дірку від бублика» [1, с. 509].

У романі слідчі зображуються як пропащі люди, які втрачають усі прояви людськості. Одним із способів розкриття їхньої аморальності є використання нецензурних слів, та інтонаційної зневаги як засобу мовної характеристики персонажів: «Нічого, не здохне до завтра, подумаєш», – говорить один з наглядців про нестачу порції на Андрія [1, с. 80].

Наразі зробимо чіткіший виклад власних досліджень щодо особливостей опису певних героїв у романі «Сад Гетсиманський», які разом створюють персонотвірну складову епічного твору.

У більшовицьких в'язницях Сергєєв є представником типового для системи ставлення до ув'язнених як до рабів. Те, як він звертається до людей, заточених у довічних оковах режиму, віддзеркалюють реальність, де життя людей належить не їм самим, а правителям та їхньому оточенню.

Сергєєва у романі Багряного не можна назвати лише одіозним катом без жодних людських рис. Письменник майстерно зображує його складну, суперечливу натуру з притаманними для кожного емоціями. Примітним є

контраст між його молодим, симпатичним і добродушним зовнішнім виглядом та жорстокою професією і діяльністю. Час від часу власні катування затриманих приносять йому дискомфорт, а звуки криків ув'язнених змушують Сергєєва щосили відволікатися, аби не відтворювати моторошні картини напівмертвих в'язнів у своїй уяві.

Багрянний зображує внутрішній конфлікт слідчого Сергєєва між його соціальною роллю та справжньою людською сутністю. Письменник наголошує, що професійна діяльність слідчого вимагає від нього грати певну суспільну роль, відповідну соціальній нормі. Однак ця норма вступає в протиріччя з його внутрішнім "я". Аргументом до вищесказаного може слугувати реакція Сергєєва на промову Андрія про руйнівний вплив насильства на тих, хто його чинить.

У результаті внутрішньої боротьби між справжньою людською сутністю та нав'язаною ідеологічною маскою перемогу здобула остання. Тому на наступному допиті Сергєєв уже повністю уособлював презирство системи до в'язнів.

Хоча Сергєєв і не був невідхильним прихильником панівної ідеології, проте підсвідомо керувався деякими упередженнями, які існували в тодішньому суспільстві. У розмові з Андрієм він репрезентував одне із таких. Згідно з цим міфом, окрема людина, якою був Андрій, не мала цінності. Тож від нього не слід було очікувати помилування. Таким чином, ідеологічні настанови та міфи повністю затьмарили в Сергєєві загальнолюдські цінності та справжню людяність.

Донець є найбільшим виразником і носієм панівної ідеології в романі. На відміну від Сергєєва, слідчий Донець має чітку думку, в основі якої лежить міфологізована велич більшовиків - їхня уявна мужність та честь. Цей міф протиставляється образу контрреволюціонерів, які сидять у в'язницях тоталітарної держави.

Донець беззастережно вірить у перевагу більшовицької ідеології та жорстко її відстоює, на відміну від Сергєєва, у якому ще спалахували проблески людяності. Донець цілковито поглинув більшовицькі ідеологічні наративи, які витравили з нього будь-які сумніви чи вияви людяності.

Іван Багряний змальовує постать Мельника як уособлення жорстокості тоталітарного режиму. Спочатку в'язні сприймали його як людину, що опинилася в тортурах разом з ними. Однак згодом стало зрозуміло, що Мельник і є втіленням того пекла, де немає місця людяності.

Мельник особисто виконував всі масові страти в підвалі, розстрілюючи відразу по 250 осіб. Тих, хто вижив після розстрілу, він добивав ударами ломака по голові. Ця жахлива робота виконувалася ним з холоднокривним спокоєм, ніби це була звичайна перевірка камер.

Замість охорони в'язнів, як декларувалося, Мельник насправді оберігав інтереси комуністичного режиму, для якого вільнодумство ув'язнених було загрозою. Він був сторожем пекельного раю диктатора, готовим знищити будь-які прояви інакомислення.

Цікавим для аналізу є образ Олексія Копаєва, нового в'язня, який раніше був начальником районного НКВД. Із перших сцен автор акцентує увагу на його збентеженому та стривоженому вигляді: «Людина несміливо переступила поріг і зупинилася. Низенька на зріст, русява, років тридцяти, у військовій уніформі, лише без пояса й без кашкета, в розстебнутій блузці без відзнак – людина мала дуже розгублений вигляд» [1, с. 515].

Письменник змальовує образ Копаєва настільки деталізовано, щоб підкреслити його внутрішній неспокій та приниженість, породжену системою, частиною якої він був. Незважаючи на військову форму, Копаєв виглядав заляканим і втратив людську гідність.

Отже, спочатку система зробила з Копаєва жертву катувань, а згодом перетворила його на таку ж істоту, як і його кати, наділивши садистськими рисами. Система знівельовала його людяність і спотворила справжню природу.

Автор зображує світ, де жертва системи колись сама була її частиною і певний час чинила зло, можливо, через безвихідність ситуації. Як правило, в екстремальних обставинах психіка людини загострюється, змушуючи її активно шукати пояснення і виправдання свого становища або можливі шляхи виходу.

Багрянний використовує цей психологічний механізм, показуючи внутрішні монологи персонажів. Саме через їхні роздуми і внутрішнє мовлення автор розкриває характери героїв, змушених переосмислити власні вчинки та цінності під тиском жорстоких життєвих випробувань.

Письменник демонструє, як катастрофічна дійсність підштовхує колишніх катів і жертв до пошуку виправдань чи альтернатив у їхніх внутрішніх монологіях. Саме завдяки прийому внутрішнього мовлення Багрянний змальовує глибини душ своїх героїв, розкриваючи складність їхніх характерів.

Отже, проаналізувавши головних героїв роману, можна зробити висновок, що автор провів активне засудження радянської тоталітарної системи через образи енкаведистів та оспівування сміливості вільної людини через образ Андрія Чумака.

РОЗДІЛ 3.

ПРОТЕСТ ОСОБИСТОСТІ ПРОТИ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ У РОМАНАХ.

3.1 Проблематика «Тигроловів» і образ Григорія Многогрішного як борця проти порушення людських прав.

Головна ідея роману І. Багряного повністю перегукується з проблематикою. Згідно із загальновідомими фактами автобіографічної домінанти твору, автор

помістив у «Тигроловах» основну проблему, якою переймався не лише головний герой твору, Григорій Многогрішний, а і він сам – становище України у складі нищівної політики Радянського Союзу і вплив сталінського терору на долю окремого індивіда та українського народу вцілому. Ця єдина і основна проблема спровокувала у творі обговорення репресій, катувань, переслідувань українців, які потерпали від тогочасної влади, внутрішньої деградації країни, вимушеної міграції українського населення та ризик власним життям.

Другорядний персонаж твору, старий Мороз під час розмови із Григорієм розповідав йому «про колони виснажених арештантів на лютім морозі... Про безліч стероризованого, на повільну смерть приреченого люду, а надто про силу-силенну «своїх людей» — земляків з далекої тієї України нещасливої... Про голод і цингу... Про надлюдські терпіння і труд каторжний, а надто взимку, при 50-ступневому морозі напівголих, напівбосих людей, чесних трударів — полтавських, та катеринославських, та херсонських «куркулів», «державних злодіїв», суджених «за колоски», та й всяких «ворогів» — вчених, вчителів, селян і робітників, бородатих дідів і таких же бородатих юнаків, що й не розбереш, скільки людині віку... Про жорстоку смерть без похоронів, як худоби,— смерть від знуцання, голоду, пошестей і журби... Про здичавілих собак, що тягають мерзлі людські голови і руки межі бараками... Про чуті арештантські пісні і тугу без слів (бо давно виплакані)... Про неймовірні самогубства...» [2, с. 106]. Це все являє собою сталінський режим, це все справжнє уособлення диявола, чий смертельний подих довелося відчутити на собі мільйонам закатованих, замучених та страчених людей. Країна під проводом влади СРСР деградувала: «проквітало безладдя, усюди грабіж: «із шатром занесуть, з живого шапку знімуть, а то й з головою разом» [2, с. 113]. У описі населення автор робив акцент на проблемі духовного падіння: розгульний спосіб життя, пияцтво, ігроманія, шахрайство.

Саме тому, згідно із усім вищевказаним, ватро перейти до центрального конфлікту твору – протистояння особистості та тоталітаризму. І. Багрянний у

«Тигроловах» зобразив героя, якому довелося вести боротьбу з усім ворожим світом, який постав перед Многогрішним, як тільки той вистрибнув із вагону ешелона: «стрибнув у певну смерть, але не здався. 99 шансів проти одного було за те, що від нього залишаться самі шматки, але стрибнув» [2, с. 11]. Чоловік розумів, що він буде переслідуваним, але воля була для нього варта усього ризику, на який головному героєві довелося піти.

Увесь роман побудовано на опозиції людини та системи, про що зазначала у публікації «Герой у протистоянні зі світом» І. Романова. Один із найголовніших образів тоталітаризму, на думку дослідниці, є потяг. У «Драконі» відчутна атмосфера «загартованості»: «з одного боку, є символом фізичного обмеження людини в тоталітарному світі; з другого – це знак внутрішньої розбалансованості, втрати своєї самості, неспроможності змагатися з оточенням» [24, с. 193].

І. Багрянний у образі дракона намагається відбити стан суспільства на той час: «Шістдесят коробок-вагонів – шістдесят суглобів у дракона. Спереду вогненоока голова – велетенський двоокий циклоп – надпотужний паротяг «Й.С.» (Йосиф Сталін). Ззаду такий же надпотужний паротяг «Ф.Д.» (Фелікс Дзержинський). На тендері прожектор – довгий вогненний хвіст. Біля кожного вагона – щетина багнетів. Наїжився ними дракон, мов їжак...» [2, с. 4]. Арештанти, яких перевозить потяг, відчувають розпач та приреченість на загибель, оскільки їдуть у Сибір на «ешелоні смерті».

Людина, яка бореться проти безправ'я. Людина, яка своїм протестом прокладає шлях у краще майбутнє, не знаючи точно, чи не впіймають його на путі до омріяної свободи. Збереження людяності у жорстоких умовах. Все це – головні ідеї роману «Тигролови». Головний герой, не звертаючи увагу на понівечення, пережиті криваві тортури, не втрачаючи внутрішнього стержня, залишається відданим собі, своїй ідеї й своєму народові.

Протиставляючи образи репресованих і влади, Григорія Многогрішного і майора Медвина, І. Багрянний висвітлює всю гнилість та трухлість тогочасної верхівки, яка жорстоко знущала над в'язнями: «Він йому виламував ребра в скаженій люті. Він йому повивертав суглоби... Він уже домагався не зізнань, ні він добивався, щоб той чорт хоч заскавчав і почав ридати та благати його, як то роблять всі» [2, с. 34]

Григорія засудили за те, що любив свою Батьківщину [2, с. 215]. Зважаючи на той факт, що Многогрішний – глибоко патріотична людина, саме тому йому складно згадувати про весь той жах, що коївся в Україні, про арештантів, замордованих системою, про українське населення, яке вимушене тікати від режиму.

Особистість, яка йде по лезу, постійно ризикуючи своїм життям. Проблема постійного ризику у протистоянні зі злом ярко виражена в усіх вчинках чоловіка. Розпочинаючи від втечі, закінчуючи навмисною і принциповою помстою за вкрадене життя тисячі українських людей і понівечене життя самого Григорія.

Отже, засуджуючи тоталітарну систему І. Багрянний оберігає від помилок наступні покоління українського народу. Письменник у своєму романі оспівує віру в щасливіше майбутнє власного народу, оскільки в нього завжди були і будуть надалі такі відважні борці за свободу, як Григорій Многогрішний.

"Тигролови" – це багатоплановий роман, але передусім це твір-протест проти порушення елементарних людських прав. Автор, знаючи із власного досвіду, викриває усю підлу суть сталінського терору, та його безпосереднього впливу на життя та окремої одиниці суспільства - молодого українського інженера у сфері авіації Григорія Многогрішного.

Сюжет розкривається перед читачем із гостроцікавої зав'язки: на останній станції помічають, що втік найбільш небезпечний ув'язнений, за яким особливо

наглядав хто як не сам начальник ешелону. Це відразу пробуджує в читачеві цікавість до подальшої долі головного героя.

То ж який він, цей Григорій Многогрішний? Автор зазнайомлює його як неабиякого сміливця, який не має страху перед тими, хто так нищівно кривдить його зовнішню і заразом внутрішню оболонку – «... з кожною новою зупинкою все більше було розпуки і гніву в отім: «Бережеш-ш!?» і все більше сарказму та пекельної ненависті в отім: «С-собака!!» Все більше було туги і безоглядної рішеності на щось надзвичайне у власника того понурого голосу і тих мерехтливих очей. Клекіт зборканої, але не зламаної і не упокореної волі, що проривався зі стиснених щелеп, не віщував нічого доброго» [2, с. 9].

Григорій не збирається довго витерплювати такі знущання, позаяк центром єства чоловіка, за твердженнями автора, є нехитне бажання жити. Саме це рушійне бажання допомагало достойно терпіти допити та катування і пройти всі випробування, які траплялися чоловікові на шляху до омріяної свободи: «Так дерся навпростець, без доріг. І коли траплялись стежечки, уникав, а йшов просто, як цькований звір: боявся зустрічі з людьми. Забрюхувався в росі по самі вуха ранками і був мокрий, як хлющ, але не зупинявся. Сонце і швидкий руз осушували його. Він збивав ноги об пеньки й каміння, але не зважав, не відчував болю» [2, с. 39]. Приклад впевненої людини. Людини, яка завдяки власній голові на плечах, не піддалася провокаціям та «замилуванню» тогочасної партійної агітації.

Повідомлення про переслідування державного злочинця, що утік, описувало чоловіка так: «Юнак – 25 літ, русявий, атлет, авіатор тчк... Суджений на 25 років тчк...» [2, с. 13]. За ним детально спостерігають у потязі, що засвідчує те, що Григорій Многогрішний становив неабияку загрозу для керівних партійників.

Про нього з ненавистю споминає майор Медвин: «...той маніяк утік з божевільні, куди його було запроторено внаслідок доконаного над ним

слідства. Не дочекався й трибуналу – збожеволів; і то було приємно – то був би кінець. І він, майор (а тодішній слідчий), мав би собі спокій: з божевільні-бо є лише один вихід – у могилу. Так ні – втік! Той маніяк втік!.. Він був зовсім не божевільний» [2, с. 35], – саме ця репліка дає Многогрішному характеристику людини, що здатна на все, як показує твір, аби досягти волі.

Характеристика особистості, яка пішла наперекір всепоглинаючій руйнівній системі, через її дії та вчинки чітко проглядається частині роману, де безпосередньо описана сама втеча, на яку все-таки Григорій наважується. Про нього говорять, як про давно пропащого, адже хто здатен вижити після такого: «Стрибнув у певну смерть, але не здався. 99 шансів проти одного було за те, що від нього залишаться самі шматки, але стрибнув» [2, с. 11], – бо йому «ліпше вмирати біжучи, ніж жити гниючи» [2, с. 12]. Тим, як вчинив головний герой, він надав світлий промінь надії каторжникам: «Давно розчавлена людська гідність підводилась рвучко...» [2, с. 12]. Варто зазначити і те, що Григорій надзвичайно сильна особистість, яка навіть перебуваючи у небезпеці, спершу думає про ближнього, про надання йому допомоги, що проявляється у його готовності врятувати незнайому дівчину від ведмедя.

Жахи, які відбувалися із в'язнями у часи сталінської окупації влади ярко висвітлюються у спогадах Многогрішного про своє минуле в'язня, якого безжально руйнували чорні лапи тортур його ворогів: «Григорій слухав, зціпивши зуби, понуро, і сон тікав від нього. Він до болю чітко уявляв ті арештантські колони і цілу ту, колосальних масштабів, арештантську трагедію, цілу ту пекельну епопею того прославленого Комсомольська... А в уяві зринало пережите самим... Брязки тюремних затворів... Зойки мордованих... Етапи...» [2, с. 106].

Відмовившись від усього, що міг би мати, якби чоловік мовчав і продовжував жити як основна частина населення тогочасного Радянського союзу, якій був важливий лише наявність відносних комфортних умов життя, Григорій із самого початку направляє розвиток подій свого існування у русло протесту,

вирішуючи «вмерти біжучи, аніж жити гниючи». Зважаючись на щось контроверсійне і суперечливе, на щось, що явно було не вигідно владі, на головного героя чатують безліч небезпечних ситуацій, кожна з яких – провісник головного кульмінаційного моменту. Пекельні тортури, відчайдушний стрибок із потяга, голод і втома під час втечі, які зовсім паралізували волю і виснажили сили втікача, спроба довіритися людям знову, поїздка без документів до Хабаровська, де кожної хвилини його можуть затримати. Але усе це, як на думку головного героя, так і на думку безлічі читачів, варте того, щоби віднайти волю.

О. Подосінова у публікації «Втілення духовності Григорія Многогрішного в романі «Тигролови» І. Багряного» дає ґрунтовну характеристику головного персонажа, ґрунтуючись на працях інших дослідників. Наскрізною ідеєю статті є зображення тужинь головного героя за рідним краєм, його невмираючого відчуття патріотизму: «Юнака скрізь супроводжує журлива українська пісня, яку він чує з Батьківщини, у його серці живуть спогади про рідну землю» [22, с. 334]. Саме така невимовна любов до рідного краю змушує чоловіка терпіти усі знущання: "Цей пес відбивав мені печінки, ламав кості, розчавлював мою молодість і намагався подряпати серце, якби дістав. Так довгих-довгих два роки він мене мучив. А потім спровадив до божевільні. І все за те, що я любив свою батьківщину. І я ще тоді поклявся іменем матері моєї, що відірву йому голову. Я втік з божевільні... Потім мене знову піймали і знову мучили такі, як він,— його поплічники... А потім присудили до двадцяти п'яти років каторги. Двадцять п'ять років! А я всіх маю двадцять п'ять. І все тільки за те, що я любив свій нещасний край і народ...» [2, с. 216].

Але, як усім відомо, кожен дістає по власним заслугам. Справедлива кара наздогнала і майора Медвина, який зарекомендував себе серед верхівок тогочасної влади як непохитного кровопролитника. Помста Многогрішного Медвину є однією з найскладніших сцен твору. Він знайшов свого ката й вистрелив у нього зі словами: «Тут... я тобі... й рев, тут я тобі й трибунал!» [2,

с. 214]. Хоча Григорій зрозумів, що з цією помстою втратив дуже багато, адже його почнуть шукати, однак і не помститися він теж не міг. Чоловік залишив на снігу повідомлення: «Судив і присуд виконав я – Григорій Многогрішний. А за що – цей пес сам знає» [2, с. 214].

Світові потрібен герой. Той, хто покладе кінець багаторічним стражданням народу. Так і відбулося у геніальному романі, оскільки герой весь час знаходиться перед нами. Людина, що попри будь-які вагання, віднайшла в собі сили захистити свій український народ від нищівного сталінського режиму, послала виклик власній долі і постала у битві перед тоталітаризмом.

Цілком, зрозуміло, що обравши такий складний шлях існування, головний герой роману «Тигролови» давно усвідомив, що спокій і тиша не стануть його супутниками у боротьбі за свободу себе та своєї Батьківщини. Але хто, як не він? Бо ж «сміливі завжди мають щастя»!

3.2 Конфлікт Андрія Чумака зі сталінським терором у романі «Сад Гетсиманський»

Масові репресії 1937-1938 років мали на меті викоринити в СРСР будь-які сили, які могли хоч теоретично становити загрозу для влади Сталіна. Переслідування торкнулися не лише вищого керівництва, але й усіх верств радянського суспільства - промислових робітників, селян, інтелектуалів, військових та навіть дітей. Поступово весь Радянський Союз занурювався у жахіття, безнадію та морального зубожіння. За прямим наказом Сталіна, виголошеним від імені ЦК ВКП(б), заарештованих жорстоко катували.

Відповідно, у в'язниці "Сухановка" панував справжній жах катувань. Там використовували більше півсотні різноманітних тортур. Окрім звичайних нелюдських побиттів, в'язнів мордували отруєнням газами та виколюванням очей. На очах решти ув'язнених одного священнослужителя було заморожено наживо за проведення різдвяної служби в 1938 році. Був навіть ізолятор, схожий на електричний стілець. Усе це змушувало жертв давати свідчення не

лише на себе, але й на близьких та знайомих, що відкривало шлях для нових ув'язнень.

Іван Багряний здобув світове визнання як радянський письменник-емігрант, проте сам він аж ніяк не прагнув бути радянським. Одним із ключових напрямків його творчості стало викриття перед усім світом справжнього обличчя більшовицького режиму, демонстрація жорстокості й підступних засобів, до яких вдавалися каральні органи. Для реалізації цього завдання Багряний черпав з власного трагічного досвіду, оскільки йому довелося пережити катівні радянських спецслужб, де він провів тривалий час.

"Сад Гетсиманський" є твором, який возвеличує людську гідність, що вистояла навіть перед обличчям смерті, і водночас гнівно засуджує тоталітарний сталінський режим, який без жодних підстав, ігноруючи слідство, суд та приписи закону, винищував мільйони невинних людей. У центрі твору - розповідь про трагічне життя родини сільського коваля Якова Чумака, особливо його наймолодшого сина, головного героя Андрія.

Багряний у своїх творах зосереджується на вивченні складного внутрішнього світу особистості. При цьому він невіддільно пов'язує внутрішнє життя людини із зовнішніми обставинами, часто нестерпними, що справляють руйнівний вплив. Важливим моментом є ставлення головного героя Андрія Чумака до національної ідентичності - воно наповнене відчаєм, але стає фундаментом його виживання у екстремальних умовах. Автор висуває ідею, що у боротьбі проти абсолютного зла тоталітарної системи має постати фізично і морально досконала особистість. Лише винятково смілива людина здатна протистояти настільки нелюдській системі.

Іван Багряний увійшов в історію як письменник, який невтомно прагнув торжества справедливості в усьому. Його не лякали заслання чи фізичні катування, незважаючи на те, що йому самому довелося зазнати сталінських репресій у 30-ті роки минулого століття. Перебуваючи в ув'язненні, автор

пережив справжній пекельний шлях - слідчі використовували різноманітні методи тиску й намагалися зламати його волю, змушували давати неправдиві зізнання. Трагічний досвід життя в неволі став поштовхом до створення роману, наповненого реалістичними епізодами з табірної існування. Пройшовши через численні життєві випробування, Багряний залишався незламним борцем за торжество правди, його невгамовна жага справедливості знайшла відображення у творчості.

За стилем життя та навіть ідеологічними переконаннями Андрій Чумак цілком відповідав типажу позитивного героя, який пропагувався та схвалювався радянською владою. Він був сином коваля, а отже, належав до так званого привілейованого пролетарського класу. Стрімке кар'єрне зростання Андрія та його братів дає підстави вважати, що їхнє робітниче коріння відкривало для них широкі можливості в житті. Усі брати Чумака обрали військову сферу і досягли високих звань. Сам же Андрій став льотчиком - професія, яка вважалася однією з найшанованіших на той час і була мрією мільйонів.

Спочатку все йшло надзвичайно вдало для головного героя, і його можна було вважати взірцевою людиною тієї епохи. Принаймні деякий час він був абсолютно переконаний у справедливості революційних ідей та самої системи, яка відкрито сприяла йому. Він щиро вірив у роль робітничого класу як провідної сили суспільства. Проте його віра мала свої особливості й суттєво відрізнялася від офіційно нав'язуваної ідеології. Ідея про робітничий клас як "провідну силу" знайшла відгук у його душі, адже відповідала його гордїй і непокірній вдачі. Він цілковито ототожнював себе з цим класом. Це був клас, який мав владу над самим життям!

У 1920-х роках в українському суспільстві була поширеною особлива світоглядна течія, яка поєднувала революційні більшовицькі ідеї з елементами національної свідомості. Така суміш ідеологій була характерним явищем для тогочасної української дійсності, коли протягом певного періоду, а саме до

початку 30-х років минулого століття, політика українізації не просто терпілася, а навіть активно підтримувалася й заохочувалася на офіційному рівні. Саме впродовж цього відносно нетривалого, але надзвичайно важливого історичного проміжку відбувся легендарний розквіт української культури. Ця епоха збагатила національну спадщину численними визначними постатями в галузі літератури, образотворчого мистецтва, музики та інших творчих сфер.

Інформація про жахливі події, що відбувалися поряд, була відома в народі. Проте влада ретельно приховувала ці факти від громадськості. Люди жили у постійному страху опинитися на місці нещасних в'язнів, розділити їхню гірку долю. Андрій відчув цю гнітючу атмосферу невимовного жаху, коли його етапували до Харкова. Пануюча навкруги мертва тиша та неприхована тривога не могли не привернути його уваги. Для оточуючих він уявлявся сміливцем і безстрашним бунтарем, але далеко не кожен наважився б на таку поведінку. Саме тому батьки з дитинства вчили дітей мовчати, а самі ретельно стежили за кожним словом, особливо за присутності представників правоохоронних органів чи військових. Атмосфера жаху і небезпеки була всюдишучою.

Репресивна радянська система видавалася ідеально відпрацьованою на долях численних жертв, котрі наважилися проявити індивідуальність, вирізнитися з переляканого натовпу. За такими непокірними негайно вирушали спеціальні люди, і найчастіше ніхто більше їх не зустрічав. Однак злочинна «Фабрика-кухня» була не лише інструментом фізичного винищення, а й місцем нелюдських катувань, приниження людської гідності. Головною метою слідчих було підірвати моральний дух ув'язнених, використовуючи різні методи, аби переконати їх у непотрібності їхнього існування. Коли людина втрачала віру в себе, в навколишній світ, критичне мислення - її можна було змусити визнати будь-який вигаданий злочин. Люди погоджувалися на це лише для припинення катувань. Саме такого очікували від Андрія Чумака. У в'язниці його постійно допитували різні слідчі, які, незважаючи на відмінні тактики, переслідували одну мету - морально та фізично знищити незламний дух юнака. На нього

кричали, били, катували цілодобово в одній кімнаті, винаходячи нові способи знущань. Психологічний тиск поєднувався з пошуком його слабких місць. Все це робилося задля того, щоб змусити визнати сфабриковані звинувачення. Проте хлопець залишався незламним, попри відсутність живого місця на тілі. І коли по допомогу до нього звернувся молодий спів'язень Давид, який вірив Андрієві, той відповів: «Ліпше умерти раз, умерти гордо, з незламанною душею, аніж повзати на колінах і вмерти двічі – морально й фізично. Але в першому варіанті ще є шанс взагалі не вмерти» [1, с. 270].

Кожен черговий слідчий, що приходив до Андрія, намагався продемонструвати більшу тиранію, аніж його попередник. Це був один із способів психологічного тиску та залякування. Однак Андрій відмовлявся визнавати провину та підписувати документ, який йому невпинно намагалися нав'язати. Через свою непокору він зазнавав жорстоких побиттів, внаслідок чого його тіло було наскрізь пошкоджене, дихати ставало неймовірно важко. Проте духовно він залишався незламним. Слідчі намагалися підірвати його сили, змушуючи підозрювати у зрадницьких діях найрідніших йому людей – братів та дівчину, - від таких думок його серце наповнювалося гіркотою.

Письменник І. Багрянний талановито змалював усю жорстокість радянської репресивної машини, продемонструвавши, наскільки нічого не вартувало людське життя. За ґратами опинялися селяни, інтелігенція, робітники, керівники підприємств. Приклад Андрія Чумака та інших в'язнів, які полягли, але не відмовилися від своїх переконань, свідчить про мужність та відвагу українців у радянську добу.

Єдиним способом для Андрія зберегти гідність на той час була непохитна моральна стійкість. І цим шляхом він йшов невідступно. Завдяки своїй глибокій людській гідності, він не міг змиритися з приниженнями. Після катувань його мучила не стільки фізичний біль, як почуття безсилового гніву через сором та зганьблення себе. У вищезгаданих умовах Андрій намагався якомога сильніше

показати своїм катам, що його гідність назавжди залишиться з ним. Хоча його знищували фізично, після жорстоких тортур він вступав у діалоги із Фреєм, керівником слідчої групи.

Були миті, коли Андрій почувався на межі, готовим зламатися та дати хибні свідчення проти себе. Але його власна гордість, честь та гідність не давали йому можливості упасти під шаленим тиском радянською пагубної системи.

Страйк головного героя Андрія Чумака трактується як виклик самій дійсності, відмова миритися зі знеціненням людської гідності та особистості в тоталітарній системі. Схожу тематику окреслює непримиренне заперечення другорядної ролі людини, применшення її цінності як індивідуальності. Андрій веде запеклу боротьбу за збереження особистості, своєї самобутності та незламності духу в екстремальних умовах радянських катівень.

Проходячи через жахливі кола пекла репресивної машини, відбувається загартування його незборимого внутрішнього стрижня. Краще за будь-які описи розкривають злочинну суть комуністичної держави нові аморальні вислови, такі як: «Ліпше поламати ребра ста невинним, аніж пропустити одного винного» [1, с.138]. У цій нелюдській системі не існує людей як таких, є лише безлика маса, яку пропускають, немов речі на конвеєрі нескінченних допитів з тортурами, навіть позбавляючи їх імен, обмежуючись першою літерою.

Характер Андрія та його розширення значною мірою відбувається через його сновидіння марева пам'яті, спогади з минулого. У них яскраво проступають образи його дитячих років, невгамовне підсвідоме прагнення волі: «Сон був більшою реальністю, аніж дійсність. Бо він був барвистіший, часом осяяний сонцем, веселкою, громовими дощами, закосичений квітами, озвучений світом золотого дитинства, буйною радістю юнацтва, сміхом першого, воскреслого в снах кохання. Сон, як утеча, сон, як свобода, сон, як повторення в

безмірно яскравішій формі всього, що було і що буде, без того, що є» [1, с. 337].

Можливість зануритися у світлі спогади минулого ставала для героя своєрідним порятунком, альтернативною реальністю, що допомагала протистояти жорстокому натиску системи, зберегти людське єство в нелюдських умовах катівень. Картини дитячої безтурботності, юнацьких мрій, перших почуттів кохання були для нього життєдайним джерелом, контрастом до пекельної буденності довкола.

Опинившись у жорнах жахливої каральної машини, символічно названої "фабрикою-кухнею", Андрій Чумак гостро відчуває разючу невідповідність між облудними обіцянками "світлого майбуття" і огидною дійсністю. Це кричуще роздвоєння між міфами і реальністю стає рушійною силою його внутрішнього спротиву катам-наглядачам. Наближення до межі витривалості, до останньої грані сприймається ним як квінтесенція людського існування, своєрідне житейське випробування вогнем.

Для ув'язнених персонажів смерть не є остаточною розв'язкою, а можливістю не лише випробувати себе, але й звільнитися від пут. Проходячи через пекельні торттури, головний герой кардинально переосмислює усталені догми й ідеологічні штампи, якими його начиняли. Зіткнення з брутальною правдою змушує його розчаруватися в режимі та боротися за збереження власного людського обличчя і честі.

У фокусі авторського світосприйняття постає людська особистість в жорстких умовах тоталітаризму, обмежений хронотопом епохи масових репресій. Основна увага приділяється розмислам над психологією та мораллю людини, які найвиразніше виявляються у гранично напружених точках дотику головного героя зі світом навколо. І. Багрянний у романі затверджує думку, що земний

шлях людини є тяжким змаганням, але воно має свій сенс і мотив. У разі неможливості раціонально осягнути істину, до неї можна наблизитися.

Центральною ідеєю твору є духовне протистояння особистості задля утвердження власної людяності в нелюдських умовах репресивного режиму. Автор свідомо уникає прямих відповідей, проте демонструє, що сенс буття полягає у випробуваннях та боротьбі, завдяки яким людина розкриває приховані грані своєї суті, утверджує власну гідність та моральні переконання. Ця тяжка ситуація виступає каталізатором, який змушує головного героя пробудити у собі силу і не здатися, змушує вступити у протистояння із надзвичайно сильним противником – тоталітарним режимом. У цьому уся сутність українського народу крізь покоління: лише за відсутності страху можна віднайти у собі насагу на боротьбу за краще майбутнє.

ВИСНОВКИ

У бакалаврській роботі було здійснено розгляд літературознавчих праць, які були присвячені аналізу художніх творів, проаналізовано стан критичної рецепції романів І. Багряного «Тигролови» та «Сад Гетсиманський», досліджено особливості темарію і проблематики романів, здійснено цитатний аналіз головних героїв романів «Тигролови» та «Сад Гетсиманський», охарактеризовано романи з точки зору актуальності ключової проблеми творів: особистість проти тоталітарного режиму.

"Тигролови" – це нове слово в українській літературі, де автору вдалося сполучити пригодницький жанр, національну ідею та ідею сильної, героїчної особистості. Це романтична реалістична, лірична й драматична розповідь про в'язня, правнука гетьмана Дем'яна Многогрішного, могутня воля і дух якого не дають злаватися під тортурами сталінського режиму. Стати вільною людиною допомагають Григорієві українці Далекого Сходу – мужні й сміливі, розумні й кмітливі люди тайги.

І. Багрянний у образі свого героя висловлює глибокий жаль і обурення з приводу геноциду української нації на Далекому Сході показуючи, чого можуть досягти вільні, сильні люди своєю працею.

"Сміливі завжди мають щастя" - ці слова рефреном звучать упродовж усієї розповіді про важкий шлях Григорія Многогрішного. Автор і його герої – непересічні громадяни. Їм судилося все життя бігти над прірвою страждань і безвиході і саме своєю сміливістю здобувати право на життя і щастя. Вони прагнули щастя для свого нещасного краю і, зневіреного у краще майбутнє, народу.

Не може бути й сумніву, що Григорій Многогрішний – сильна, героїчна. Гуманна особистість, яка ні від кого не чекає порятунку, а навпаки, всупереч своїм силам і можливостям, намагається допомогти іншим, слабшим від себе. Григорій – це людина, в якій надзвичайно могутня воля до життя, гідного

людини. Визначальним життєвим принципом Григорія Многрішного є також його вірність нормам загальнолюдської моралі. Всупереч своєму прізвищу, він не має гріхів перед світом.

Недаремно роман І. Багряного "Тигролови" мав надзвичайний успіх не тільки серед українських поціновувачів вітчизняної літератури, а і у західному світі зокрема серед німецької молоді. Увагу читача-українця, насамперед, привертає правдиве зображення недолі рідного народу.

Якщо ж говорити про роман «Сад Гетсиманський», його темарій та ідейна проблематика дотично перегукуються із вищезгаданим романом І. Багряного «Тигролови».

Так само, як і у «Тигроловах», автор описує великий жаль за головного героя Андрія Чумака, який мав сміливість піти проти системи, який мав силу не зламатися під тиском, який на нього здійснювали у в'язницях енкаведисти.

Іван Багряний відчувши на власному досвіді описує буття людини у екстремальних умовах. В умовах, які могли переламати людину, і запросто зробити її рабом нищівної системи. Але у головних персонажах обох романів панує особливий дух – дух сміливості українського народу, який нескорено боровся проти тоталітарної системи. І якому вдалося довести, що лише та людина може стати щасливою, яка не боїться померти за справедливість та краще майбутнє для подальших поколінь.

Отже, поданий у бакалаврській роботі аналіз романів допомагає читачам І. Багряного усвідомити важливість жертвування комфортом та спокоєм заради волі, адже «ліпше вмирати біжучи, ніж жити гниючи»[2, с. 12].

Список використаної літератури:

1. Багряний І. Роман «Сад Гетсиманський». Новий Ульм: Україна, 1950. 559 с.
2. Багряний І. Тигролови: Роман та оповідання. Післямова М. Жулинського; Упоряд. О. Гаврильченка та А. Коваленка. Київ: Молодь, 1991. 264 с.
3. Балаклицький М. «Нова релігійність» Івана Багряного: монографія. Київ, 2005. 167 с.
4. Балаклицький М. Іван Багряний: «Нова релігійність» як конструктор художньої творчості: автореферат дис. канд. філол. наук. Харків, 2003. 20 с.
5. Ваховська Н. Ідеологія у творі. Ідеологія твору: точки перетину і трансформації.
6. Дмитренко В. Творчість митців об'єднання "Ланка"–МАРСу у літературному процесі першої третини ХХ століття: аспекти перцепції та рецепції [Текст]: дис. д-ра філол. наук. Луганськ, 2009. 403 с.
7. Єрмоленко В. Плинні ідеології. Ідея та політика в Європі ХІХ-ХХ століть. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. 480 с.
8. Жулинський М. Іван Багряний. Слово і Час. 1991. № 10. С. 7–13.
9. Жулинський М. Іван Багряний у дзеркалі критики. Багряний. Вибрані твори. Київ, 2006. С. 642–650.
10. Ільницький М. Українська літературознавча думка ХХ століття (Західна Україна, еміграція): навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 352 с.

11. Карпова В. Іван Багряний: «Сад Гетсиманський», роман. Літ.-наук. зб. 1962. № 1. С. 280-282.
12. Ковальчук О. Ми є. Були. І будемо ми! (Вивчення роману І. Багряного «Тигролови»). Дивослово. 1999. № 7. С. 36–41.
13. Королюк Н. Філософське осмислення величі людського духу (за пригодницьким романом І. Багряного «Тигролови»). Українська мова та література. 2010. № 46–47. С. 23–29.
14. Костюк Григорій. Проба людини. Про «Сад Гетсиманський» Івана Багряного. Вибрані твори. Київ: Смолоскип, 2006. 687 с.
15. Лазоновський Л. Відгук на «Сад Гетсиманський» Іван Багряний: нове й маловідоме. Есеї, документи, листи, спогади, нотатки, факти. Київ: Смолоскип, 2013. Кн. 1. С. 472.
16. Лілік О. Роман І. Багряного «Сад Гетсиманський»: вивчення в школі. Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. 2007. № 2. С. 12–14.
17. Луцій С. «Тигролови» та «Сад Гетсиманський» у контексті еміграційної періодики. Київ. 2007. № 1. С. 166–173.
18. Луцій С. Про нашу мужність: романи І. Багряного «Тигролови» та «Сад Гетсиманський». Українська культура. 2007. № 12. С. 36–37.
19. Михида Л. Творча та політична діяльність І. Багряного в оцінці В. Винниченка. Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер.: Філологічні науки, 2010. Вип. 92. С. 189–193.

20. Моклиця М. Модернізм Василя Стефаника крізь магічний кристал алегорії. Прикарпатський вісник Наукового товариства імені Шевченка. Слово. 2016. № 2 (34). 590 с.
21. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. Павличко С. Теорія літератури. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. С. 21–423.
22. Подосінова О. Втілення духовності в образі Григорія Многогрішного в романі «Тигролови» І. Багряного. Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. праць. Київ, 2002. Вип. 14. С. 333–337.
23. Рада І. «Рядок митця – це гаптування, що в кожній стебнівці його багато спогадів...»: І. Багряний «Тигролови». Українська література в загальноосвітній школі. 2001. № 6. С. 24–27.
24. Романова І. В. Герой у протистоянні зі світом (на матеріалі роману І. Багряного "Тигролови"). Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер.: Літературознавство, 2014. Вип. 3 (2). С. 192–200.
25. Романова І. В. Мотив «закинутості» особистості в дисгармонійне середовище (на матеріалі романів І. Багряного «Людина біжить над прірвою» та «Сад Гетсиманський»). Наук. записки Харк. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Сер.: Літературознавство. 2013. Вип. 3(2). С. 120–127.
26. Романова І. Романи І. Багряного "Скелька" та "Тигролови" в контексті ідейних тенденцій української літератури першої половини ХХ ст. Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.Сковороди. Сер.: Літературознавство. 2014. Вип. 1(1). С. 144–151.
27. Святовець В. Художня деталь і вся палітра (до вивчення роману І. Багряного «Тигролови»). Урок української. 2004. № 3. С. 45–47.

28. Сподарець М.П. Поетика потойбіччя (міфологічні моделі в романі І. Багряного). Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Філологія». 1999. Вип. 50. № 448. С. 226–230.
29. Сподарець М.П. Я визначив собі шлях – шлях українського письменника (Перипетії творчості і біографії І. Багряного). Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Філологія. 1999. Вип. 50. № 448. С. 3-12.
30. Степанівський С. «Сад Гетсиманський» у світлі сучасних ідеологічних суперечностей. Іван Багряний: нове й маловідоме. Есеї, документи, листи, спогади, нотатки, факти. Київ: Смолоскип, 2013. Кн. 1. С. 482–486.
31. Ткачук М. Художній наратив прозових текстів І. Багряного. Наративні моделі українського письменства. Тернопіль: 2007. С. 365–383.
32. Утріско О. "Тигролови" Івана Багряного та галицький пригодницький роман 30-х років ХХ століття: проблема актуалізації типологічного зіставлення. Парадигма. 2011. Вип. 6. С. 123–131.
33. Цєпа О.В. Авторські символічні акценти в романі «Тигролови» Івана Багряного, 2017. С. 435-438.
34. Шапошникова О. Дискурс героїзму в романах Івана Багряного. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Філологія, 2015. Вип. 73. С. 204–209.
35. Шапошникова О. Романи І. Багряного: між публіцистичністю і художністю. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Філологія». 2013. Вип. 67. № 1048. С. 238–243.
36. Шугай О. Іван Багряний або Через терни Гетсиманського саду: роман-дослідження. Київ: Рада, 1996. 480 с.

37. Шугай О. Іван Багряний: нове й маловідоме: есеї, документи, листи, спогади, нотатки, факти; у 2-х кн. Київ: Смолоскип, 2013. Кн. 1. 960 с.; Кн. 2. 1048 с.
38. Шум О. Збереження символічності назви роману І. Багряного "Тигролови" у іншомовних перекладах. Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Серія: Філологічна. 2014. Вип. 49. С. 251–252.
39. Яценко Т. Національні традиції родинного виховання в романі І. Багряного «Тигролови». Українська література в загальноосвітній школі. 1999. № 2. С. 30–35.
40. Яценко Т. Українська родина на трагічних скрижалях історії (За твором І. Багряного «Тигролови»). Українська література в загальноосвітній школі. 1999. № 1. С. 29–34.